

Jakab Dorottya – Ludányi Zsófia

A „makarónikifejezések” helyesírási problémái

Kedves Olvasók!

A Nyelvtudományi Kutatóközpont (NYTK) nyelvi közönségszolgálatához gyakran érkeznek olyan kérdések, amelyek többtagú, kötőjellel vagy szóközzel írt idegen, valamint magyar elemeket is tartalmazó, vegyes kifejezések írásmódjára kérdeznak rá: *sci-fi film*, *sci-fi-író*, *pop-up kiállítás*, *bottom-up megközelítés*, *stand-up előadás*; *dark web megfigyelés*, *open access megállapodás*, *use case táblázat*. Az ilyen alakulatokra a továbbiakban – követve az NYTK közönségszolgálatának belső gyakorlatát – a „makarónikifejezés” elnevezést alkalmazzuk. Az efféle vegyes kifejezések lejegyzésében az alapvető nehézséget az jelenti, hogy az akadémiai helyesírási szabályzatnak (AkH.) nincs konkrétan ezekre az esetekre vonatkozó szabálypontja. A 216. és a 217. pontok foglalkoznak ugyan az idegen szó + magyar szó felépítésű összetételek helyesírásával, de csak olyan esetekre térnek ki, amelyekben az összetétel két egyszerű szóból áll (például *lime-likőr*). A szabályzat nem számol azonban azokkal az esetekkel, amikor idegenes írásmódú, kötőjellel vagy szóközzel tagolt többszavas kifejezésekhez kapcsolódik magyar elő- vagy utótag. A nyelvi közönségszolgálat gyakorlata ilyenkor az analógiakeresés (Ludányi et al. 2022: 90), bár a megfelelő analógia megtalálása sem minden esetben magától értetődő. Nehézséget jelenthet például a kötőjeles idegen írásmódú tag szófajának a kérdése (például főnév vagy melléknév-e a magyarban a *sci-fi*, az *alumni*), illetve az idegen írásmódú többszavas kifejezésnek a forrásnyelvben és a magyarban is ingadozó írásmódja (például egybe-, kötőjellel vagy különírandó a *standup*, a *real-time*).

A *sci-fi* szó magyar utótagokkal történő összekapcsolása azért lehet problematikus, mert a *sci-fi* 'tudományos fantasztikus műfaj' jelentésben főnév, míg adataink alapján 'tudományos fantasztikus műfajú [dolog]' jelentésben inkább melléknévként használatos. Így a *sci-fi*-t tartalmazó „makarónikifejezések” egyaránt lehetnek összetételek vagy minőségjelzős szerkezetek. Ha a *sci-fi* főnévként kapcsolódik egy magyar főnévhez vagy melléknévhez, a tagok között összetételi viszony jön létre. A *sci-fi-író* kifejezés tagjai között például tárgy-as alárendelő összetételi viszony van (< *sci-fi*-t író). Az AkH. 140. pontja szerint azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel, két kötőjelet írunk: *sci-fi-író*. A szabálypontra túl ebben az esetben egy szótári példa, az *e-mail-cím* is analógiául szolgál. Ha viszont a *sci-fi* inkább jelzői szerepben, 'tudományos fantasztikus műfajú' jelentésben szerepel, akkor a különírás javasolható, például *sci-fi film* (< *sci-fi műfajú film*). A *stand(-)up* szintén olyan kifejezés, amely 'humoros előadási műfaj' jelentésben főnévként, 'stand-up műfajú [dolog]' jelentésben pedig melléknévként is használatos. A kettősszófajúságon túl nehézséget jelent az is, hogy magában a forrásnyelvi írásgyakorlatban is ingadozik a kéttagú alakulat írásmódja, mivel egybe-, különírt és kötőjeles formában is használják. Így az is kérdéses, hogy milyen írásmóddal vegyük át a magyar nyelvbe. Laczkó és Mártonfi (2019: 35) szerint ebben az esetben következetes és átlátható megoldást jelenthet az, hogy ha az idegen kifejezés főnévként szerepel, az egybeírt formát használjuk (például a *magyar standup kiválóságai*; *szeretem*

a *standupot*), melléknévi jelentésben, minőségjelzői szerepben pedig a kötőjeles írásmódot alkalmazzuk (például *stand-up előadás*). Hasonlóak, az angolban *phrasal verb*nek nevezett, szavakat tartalmazó „makarónikifejezések”, például a *push-up melltartó*, *pop-up kiállítás*, *bottom-up megközelítés*.

A „makarónikifejezések” másik típusa az, amikor az idegen írásmódú, szóközt tartalmazó többszavas kifejezésekhez (valóban szóköztartalmú szavakhoz) kapcsolunk további összetételi tagokat: *ex libris + gyűjtő*, *use case + táblázat*. Bár az AkH. az ilyen esetekre sem tér ki, az Osiris Helyesírás (Laczkó–Mártonfi 2004: 137, 277) iránymutatását követve az összetételi utótag különírását szoktuk javasolni. Az idegen írásmódú többszavas kifejezésekhez utótagot kapcsolva ugyanis nem alkalmazható az AkH. 141. b) pontja: **exlibris-gyűjtő*, **usecase-táblázat*, ehelyett a különírás a javasolható forma: *ex libris gyűjtő*, *use case táblázat*. Egyedül a *-szerű*, *-féle* stb. képzőszerű utótagok képeznek kivételt, amelyeket bár összetételi tagokként kezel a 12. kiadású AkH., az ilyen esetekben mégsem írhatók külön: **ex libris szerű*, **use case táblázat féle*. Ilyenkor szintén az Osiris Helyesírás alapján a képzőszerű utótag egybeírása, illetve néma betűre vagy a magyarban szokatlannak számító betűkapcsolatra végződő idegen kifejezés esetén annak kötőjeles írása javasolható: *ex librisszerű*, *use case-szerű*.

Összegzésként elmondható tehát, hogy az idegen írásmódú, kötőjel- vagy szóköztartalmú többszavas kifejezéssel alkotott összetételek és szerkezetek leírása gyakori problémátípus, és csak részben szabályozott helyesírási terület, ezért a helyesírási kodifikációnak a későbbiekben vissza kell majd térnie a „makarónikifejezések” írásmódjának a kérdésére.

Budapest, 2023. március 9.

Üdvözlettel:

Jakab Dorottya

ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport

Ludányi Zsófia

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Jászberényi Campus, Nyelvi és Művészeti Nevelési Tanszék

Irodalom

AkH. = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2019. Az Osiris Helyesírás és az új helyesírási szabályzat. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.) *Szabályzat, oktatás, gyakorlat. Helyesírásról sokszínűen*. Líceum Kiadó. Eger. 227–237.

Ludányi Zsófia – Domonkosi Ágnes – Kocsis Ágnes – Jakab Dorottya 2022. A nyelvi menedzselés szemlélete és a nyelvi tanácsadás. In: Deme Andrea – Kuna Ágnes (szerk.) *Tanulmányok a nyelvészet alkalmazásainak területéről*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 73–108.

Jakab, Dorottya – Ludányi, Zsófia: Spelling problems with "macaroni terms"

Az írás szerzőiről

Jakab Dorottya

tudományos segédmunkatársa

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

osvath.dorottya[kukac]nytud.hu

ORCID: 0000-0002-2829-3103

Ludányi Zsófia

tudományos munkatárs

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

adjunktus

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Alkalmazott Neveléstudományi Intézet
Nyelvi és Művészeti Nevelési Tanszék, Jászberény

ludanyi.zsofia[kukac]nytud.hu

ORCID: 0000-0002-8506-5684